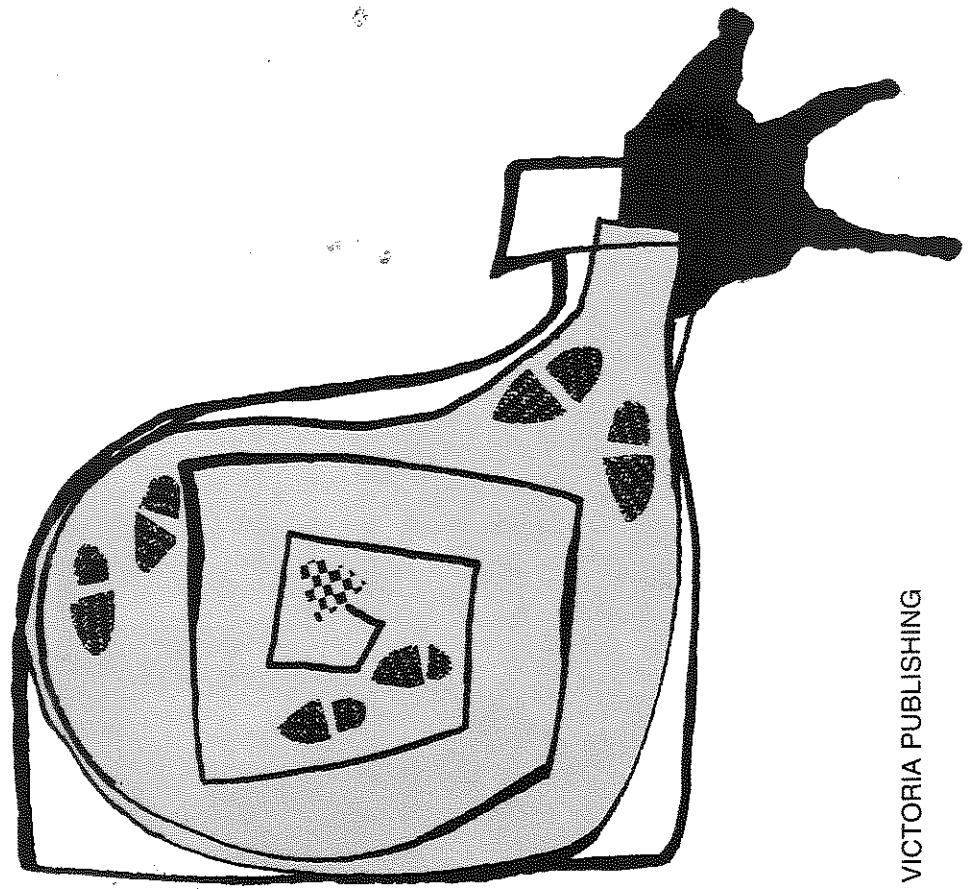

VÝ SLOH

ZDENĚK
KOŽMÍN

malé traktáty
malé scénáře

VICTORIA PUBLISHING

58
60
62
65
67
70
73
76
78
80
83
88
90
95
97
99

104

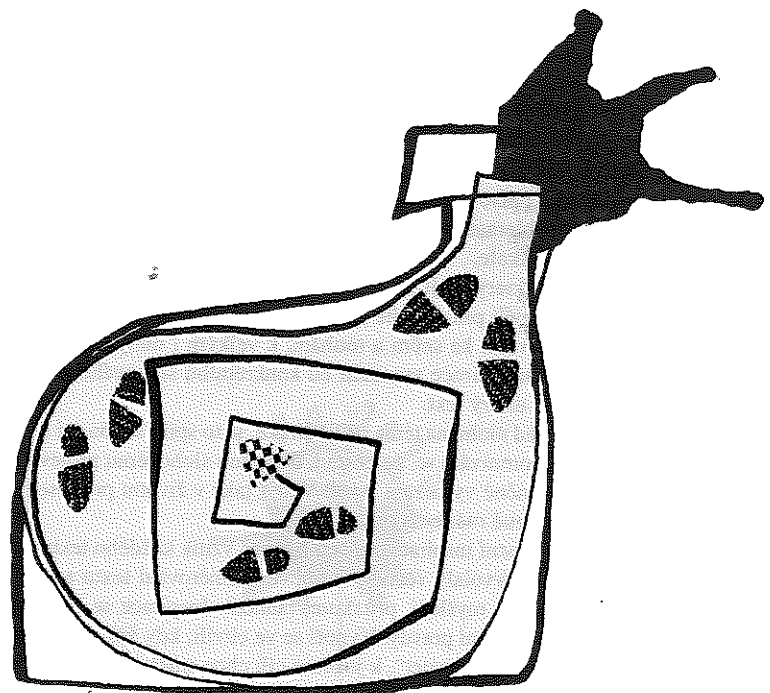
místo úvodu: slovo o inspiraci

Všichni si nepochybně přejeme, aby naši žáci psali texty slohově svěží, plné invence a myšlenek. Bylo by nesprávné spokojit se s minimem, s projevy jednotvárnými, jakoby navzájem od sebe opisovanými, konvenčními, nezajímavými. Pokusíme se zkapitulovat základní problematiku inspirace nebo jinak řečeno motivace textů vznikajících v hodině slohu ve škole.

Důležité je, aby se text, který mají žáci psát, nějak bezprostředně týkal skutečnosti, v níž žijeme. Žáci by neměli psát dlouhé úkoly, ale spíše jakési nepřetržitě „komentáře“ k realitě, k svému životu, ke snům a touhám, k velkým i malým věcem. Kdybychom však takto bezbřeze a široce vymezili cíl konkrétního slohového projevu žáků, asi by většinou nevznikl dobrý text.

Jsou-li žáci postaveni před úlohu na téma příliš široké, je to spíše stísnující a má to malou inspirační energii. Domnívám se, že cesta k dobrému slohovému projevu žáka vede především přes vyhraněné vymezení textu. Vždyť také v životní praxi se texty tvoří na základě jasně položené otázky o jejich funkci.

Má-li žák objevit svou vlastní inspiraci, musejí být pro vznik každého textu vytvořeny takové předpoklady, aby vyvolaly věcné i formové nasměrování textu a aby zároveň otevřely prostor pro vlastní myšlení, průzkum, fantazii. Inspirace se nevznáší volně v prostoru, ale rodí se z hledání pravdy. Vynoří se ve chvíli, kdy žák v základě přesně ví, po jaké koleji má svůj text „rozjet“, k jakému cíli chce směřovat. Soustředíme se na tři inspirační okruhy, které považujeme za klíčové.

Symbol labyrintu, pomalého šneka, nicméně s rozšafnými růžky = tápavé kroky
hledající úryvek šachovnice.

Jazykov
o reálné
Je např.
stanou j
livé smy
sledky j
skutečn
ilustraci

Žák

Žák

Žák

Žák

Žák

Žák

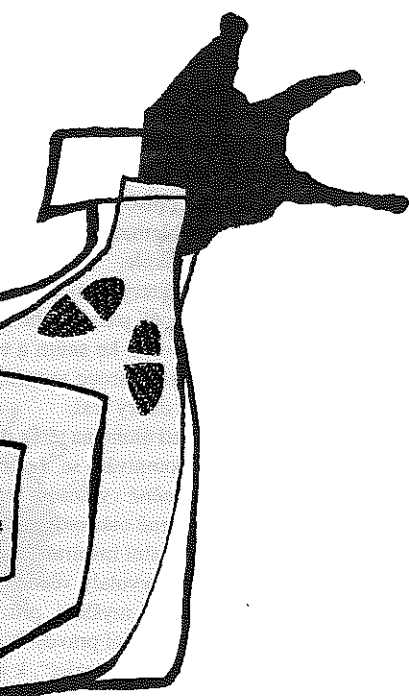
Žák

Žák

1. Bezprostřední kontakt se skutečností

Jazykový projev žáka je možno generovat tak, že jeho výstavba se dá přímo opřít o reálné struktury, že je výslednicí pozorování, že je okamžitým záznamem.

Je např. možno vybrat místo v otevřené krajině, studenti si vyhledávají svá místa a dostanou jakoby malířský úkol. Mají zachytit svět kolem sebe tak, jak ho nabízejí jednotlivé smysly. Mají se nejen dívat, ale i poslouchat, zachytit vůně, hmatové vjemy. Výsledky jsou zajímavé především pro samy žáky, protože si uvědomují své kontakty se skutečností a protože text se rodí spíš samovolně, snadno. Uvedu několik úryvků pro ilustraci jemných variant přístupů k realitě:

Žák 1: Pár domků ukrytých v zeleni listů, střechy se zlatě blýskají, ze závodu je slyšet jakési šumění, do uší mi bije vítr, cuchá mi vlasy, profukuje mozek. Prsty a dlaní cítím listy trávy a vyvanuje z nich jakási zvláštní nálada.

Žák 2: Snažím se hmatem rozpoznat věci kolem sebe. Tráva jemně studí. Je to příjemné nechat se hladit tímto zeleným kouskem světa. Teď moje ruka našla kámen. Jak je vidět, příroda se dá dotýkat nejen očima.

Žák 3: Nejvíce vyniká zvuk kdákající slepice. Jako zdálky je slyšet továrnu. Někdy do toho zazní zvonečky berana Vaška. Jauvajs, zase posečený jetele. Potom kam má člověk položit své upracované ruce.

Žák 4: Slyším hukot strojů z nedaleké továrny, do toho pronikavě kdákají slepice a vedle mě silně piští Andrea na travu. Když zavane vítr, cítím pach ovci. Kolem sebe nahmatávám vlhké a studené listy.

Žák 5: Beránek prostrkuje hlavu ohradou a Jolana krmí jetelem ovečky. Kolem mě je strniště, občas pohladím lupen pampelišky. Na prstech se mi zachytily uschlé stonky posečené trávy.

Žák 6: Vidím toho moc, ale hlavně na obzoru zbyšovskou haldu a komín zbyšovských dolů, ze kterého se kouří. Cítím seno a do toho zavání pach barvy a strojů z blízké továrny. Slyším hukot strojů, šumění trávy a obilí. Hlavně však hlasy spolužáků, řvou jak paviáni. Kolem mě je tráva, vzadu za zády jsem pod prsty ucítila obilí.

Žák 7: Slyším bzukot mušky, která si asi spletla cestu nebo mi přišla něco říct, ale já jí nerozumím. Škoda, třeba mě chtěla něčím potěšit.

Žák 8: Přímou přede mnou jsou kupky sena. A v nich spolužáci, kteří se snaží vytvořit podobné dílo jako já. Na obzoru je Zbýšov a všude lesy, louky,

emně s rozšafnými růžky = tápavé kroky
vek šachovnice.

pole ... a všechno je zalité sluncem. Je slyšet hukot strojů, slyším lán obilí vlnící se ve větru, síla zvuku se mění se silou větru.

Žák 9: Slyším vítr, který se honí v nedozrálém obilí. Nahmatávám svou bradu, o kterou se opírám, a vysílám pohledy do modravých dálek horizontu. Nechám se unášet mrakem, letím a vítr fouká přímo nesnesitelně. Koruny stromů se houpačí sem a tam a hrají podivnou písničku, které nikdo nerozumí.

Tyto záznamy jsou sice jednoduché, avšak každý přináší jinou nuanci pohledu. Skutečnost žáka sice omezuje, musí ji zachycovat, a to několika smysly, avšak na druhé straně je tak bohatá, že každý může zachytit to, co ho zaujme, každý má úplnou volnost výběru detailů i jejich uskupení.

Proti těmto makrozáběrům se nabízí postavit mikrozáběry. Žák musí popsat jen malý výsek skutečnosti. Je tu možno použít různého rámování, lupy, osvětlení. Docela dobře se osvědčilo rámování malým čtverečkem, trojúhelníkem, kruhem. Žáci si do papíru vystříhnou zvolený formát, položí otvor na cokoli či kohokoliv ve třídě a mají zachytit danou strukturu ve výseku. Není třeba se omezovat jen na věcný popis, ale je možno vybědnout žáky i k případnému obraznému popisu, k citovému záznamu, ke hře. Texty se přes zúžení zorného pole pohybují v širokém rozmezí přístupů:

Žák 1: V kolečku přiloženém na pokožku prosvítají dvě nazelenalé žíly. Protínají se ve tvaru kříže. Pokožka má světle hnědou, lehce nazlátlou barvu. Buňky jsou naskládány vedle sebe a orámovány jemnými žlábkami. Na jednou vše mizí, neboť mi Radka uhla.

Žák 2: Otvorem po vystříženém trojúhelníku vidím pestrý ornament, který jsem si doma pracně vyrobila. Připomíná mi trochu svrchní lístky nějaké květiny z pohádky. Jeden lísteček je totiž oranžový a druhý modrý. Kolem lístků se rozlévá pestrá zeleň, která by mohla být trávou.

Žák 3: Když se podívám přes svůj vystřížený pásek papíru, vidím! Nemyslete si, že jsem líná něco psát, ale myslím si, že je to výstižné a dostačující. Vidím svět takový, jaký je, svými očima. Vidím své spolužáky, třídu, našeho profesora, rozesmáté tváře, lavice. Asi to nedává souvislost, ale je to tak.

Žák 4: V bílém papíru je vystřížený trojúhelník - chameleon. Přiložím ho Pavle na svetr, je růžový. Položím papír s trojúhelníkem na lavici, trojúhelník získá hnědavou barvu. Když ho položím na linkovaný papír, je pruhovaný. Podívám se jím proti obloze a trojúhelník nabude šedou barvu. Na Tánině svetr zmodrá, na Janině pouzdru zežloutne. Zkrátka - kouzelný trojúhelník.

Žák 5: Michaela sedí skloněná nad slohovou prací. Na svetr jí spočívá trojúhelník. Tímto malým průzorem spolu se sousedkou hledíme do jenné-

lité sluncem. Je slyšet hukot strojů, slyším lán obilí
řla zvuku se mění se silou větru.

oni v nedozrálém obilí. Nahmatávám svou bradu,
vysílám pohledy do modravých dálek horizontu.
rakem, letím a vítr fouká přímo nesnesitelně. Ko-
jí sem a tam a hrají podivnou písničku, které nikdo

ché, avšak každý přináší jinou nuanci pohledu. Sku-
ji zachycovat, a to několika smysly, avšak na druhé
může zachytit to, co ho zaujme, každý má úplnou vol-
pení.

bízí postavit mikrozáběry. Žák musí popsat jen malý
oužití různého rámování, lupy, osvětlení. Docela dob-
čtverečkem, trojúhelníkem, kruhem. Žáci si do papí-
ploží otvor na cokoliv či kohokoliv ve třídě a mají za-
a. Není třeba se omezovat jen na věcný popis, ale je
dněmu obrázkovému popisu, k citovému záznamu, ke
o pole pohybují v širokém rozmezí přístupů:

na pokožku prosvítají dvě nazelenalé žíly. Proti-
Pokožka má světle hnědou, lehce nazlátlou barvu.
y vedle sebe a orámovány jemnými žlábkami. Na-
mi Radka uhlá.

ém trojúhelníku vidím pestrý ornament, který
yrobila. Připomíná mi trochu svrchní lístky něja-
Jeden lísteček je totiž oranžový a druhý modrý.
á pestrá zeleň, která by mohla být trávou.

svůj vystřižený pásek papíru, vidím! Nemyslete
šát, ale myslím si, že je to výstižné a dostačující.
ý je, svými očima. Vidím své spolužáky, třídu,
smáté tváře, lavice. Asi to nedává souvislost, ale

řizžený trojúhelník - chameleon. Přiložím ho Pa-
Položím papír s trojúhelníkem na lavici, trojú-
barvu. Když ho položím na linkovaný papír, je
jím proti obloze a trojúhelník nabude šedou bar-
modrá, na Janině pouzdru zežloutne. Zkrátka -

a nad slohovou prací. Na svetru jí spočívá trojú-
růzorem spolu se sousedkou hledíme do jenné-

ho chmýří svetrů a nic nás nenapadá. Klademe Michaela různé otázky.
Zamýšlíme se.

Heboučků a jemný jako pysk
hřiběte, jež se laská s každým
dotekem klisny.

- Míšo, máš ráda čokoládu?

- Ano.

Dnes není teplo, i když už je červen.

Vzduch je prosycen blízcími se prázdninami,
prázdniny voní vodou.

Ve svetrů je Míše pěkně teplo. Svetr má barvu čokolády.

Něžný ret hřibátka se chvěje,

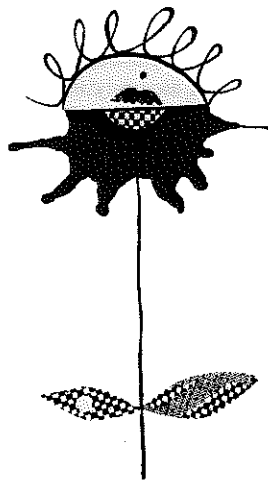
je neklidné,

brzy budou prázdniny.

Představa něhy, prázdnin i malého koníka mizí.

Trojúhelníku se role okénka nelíbí a padá, padá ...

Z textů je zřejmé, že hra s orámováním skutečnosti poskytla žákům jak možnost de-
tailního popisu, tak příležitost ke hrám se světem zblízka. Jedna linie textů vede k od-
bornému stylu, může být např. jakousi přípravou k případným popisům mikroskopic-
kých snímků apod. Druhá linie směřuje ke hrám s perspektivou, s výtvarností jevů a je
dokonce odrazištěm k poetické montáži.

2. Orientující úloha tématu

Je žádoucí vyvarovat se příliš bezbřehých témat, která s sebou často přináší spousty šablon, frazeologických ustrnulín, mlhavých povšechnin. Téma by mělo mít inspirační funkci už tím, že bude zajímavě nasměrováno, že naznačí cestu k průzkumu, že překvapí nečekanými možnostmi výhledů na svět, na lidi, na sebe sama.

Velmi významnou tematickou oblast představuje zamýšlení studentů nad vlastním životem, nad vlastní prací. Jde o základní téma, které lze obecně vyjádřit slovy JAKÝ JSEM, JACÍ JSME. Toto velké téma je však účelné štěpit na dílčí témata a vždy je také adaptovat na kolektiv třídy. Z bezpočtu možných variant tohoto tématu se soustředíme na dvě.

První je dána nalezením takového stanoviště, které by optimálně otevíralo cestu k průzkumu sebe sama. Je třeba vždy navodit vyhraněnou linii takového průzkumu. Tak například jsem před studenty pohovořil o tom, že občas by měl člověk zaměřit svou pozornost také na sebe sama, ale jaksi objektivněji, kritičtěji, že by se měl zaposlouchat sám do sebe, že by si měl čas od času také naslouchat, jako naslouchá těm druhým. A celý sebeprůzkum jsem zkoncentroval do tématu NASLOUCHÁM SI ...

Žák 1: Nejdřív jsem nic neslyšel, ale potom jsem uslyšel sám sebe. Když můj duch uslyšel toto téma, asi se probudil a hned začal napovídat. Dříve jsi byl zodpovědný, až moc někdy, ale dnes je to už horší. Taky jsi dříve víc poslouchal, dnes odmlouváš. Duch mi chvíli napovídal, ale já to už nevydržel, protože to bylo strašné a taky toho bylo moc.

Žák 2: Je to strašné, dlouhou dobu nic neslyším... Stále nic neslyším. Ale přece jenom. Neustálý klapot. Co to asi může být? Ano, jsem ve škole. Samé schody a po nich chodím nahoru a potom zase dolů. Konečně schody už mám za sebou a řítím se vstříc několika třídám. Najednou vcházím do třídy pět minut po zvonění, ale přece. Najednou se zarazím: „Co to?“ Třída je prázdná. Vtom zdívocím a utíkám zpět. Všechno se to opakuje. A potom zase ty schody. Náhle jsem v přízemí a spolužák mi říká: „Klid, máme volnou hodinu.“ Uklidím se v kout šatny a všechno je v pořádku. Ale ten klapot slyším stále.

Žák 3: Já sama sobě někdy nerozumním. Strašně chci získat nějakou věc, ale jakmile ji dostanu, můj zájem poleví. Chtěla bych také zažít něco krásného, ale zároveň se toho bojím. Někdy si však jasně uvědomuji, co opravdu chci. Po takových chvílích však zase přichází období nedůvěry samé

2. Orientující úloha tématu

ch témat, která s sebou často přináší spousty nových povšechnin. Téma by mělo mít inspirační potenciál, že naznačí cestu k průzkumu, že přechází od světa, na lidi, na sebe sama.

Učitel představuje zamyšlení studentů nad vlastním životem a téma, které lze obecně vyjádřit slovy JAKÝM ZPŮSOBEM VŠAK ÚČELNĚ ŠTĚPIT NA DÍLČÍ TÉMATA A VŽDY JE TAKÉ MOŽNÝCH VARIANT TOHOTO TÉMATU SE SOUSTŘE

di, které by optimálně otvíralo cestu k průzkumu, vyhraněnou linií takového průzkumu. Tak například, že občas by měl člověk zaměřit svou pozornost kritičtěji, že by se měl zaposlouchat také naslouchat, jako naslouchá těm druhým. DĚLO DO TÉMATU NASLOUCHÁM SI ...

... a potom jsem uslyšel sám sebe. Když můj duch probudil a hned začal napovídat. Dříve jsi byl klidný, ale dnes je to už horší. Taky jsi dříve víc naslouchal. Duch mi chvíli napovídal, ale já to už nechtěl a taky toho bylo moc.

... nic neslyším... Stále nic neslyším. Ale proč to asi může být? Ano, jsem ve škole. Snažím se jít nahoru a potom zase dolů. Konečně se konečně vstříc několika třídám. Najednou vcházejí, ale přece. Najednou se zarazím: „Co se děje, a utíkám zpět. Všechno se to opakuje. Náhle jsem v přízemí a spolužák mi říká: „Uklidím se v kout šatny a všechno je v pořádku.“

... n. Strašně chci získat nějakou věc, ale jak to udělat. Chtěla bych také zažít něco krásného. Někdy si však jasně uvědomuji, co opravdově, ale zase přichází období nedůvěry samé

k sobě. Jinak nesnáším nespravedlnost, strašně ráda čtu a někdy blbnu.

Žák 4: Naslouchám si a co neslyším - nějaké rány - buší to mé svědomí, je to hrozné, že je mně z toho nanic, a cítím, že se musím někomu vyzpovídat. Ano, jste to vy, pane. Děkuji vám za pozornost, ale nějak mě to přěšlo.

Žák 5: Není to lehké, protože jsem se zamilovala. A zamilovaným se prý píše líp. Ale místo aby mi šel žár od tužky, sedím a koukám. Mohu ale říct, že jsem určitě trochu jiná než před takovým rokem. Když mi třeba tenkrát někdo šlápl na nohu, hned si vysloužil moje líbezné: „Slone!“ A hned se mi dostalo odpovědi typu: „... se nezblázni!“ Teď na toho dovtýčeného koukám tak dlouho, dokud ho nedonutím omluvit se. To jsou velké pokroky!

Žák 6: Nejsem už malé dítě, kterým jsem byla snad ještě před rokem. Zdá se mi, že jsem v poslední době jiná, než jsem byla třeba o prázdninách. Mám jiný názor na život, chápu také víc dospěle, což jsem nikdy dříve nedokázala.

Žák 7: Když jsem byla malá, myslela jsem si, že tatínek s maminkou jsou nejlepší a nejdokonalejší na světě. Najednou jsem začala poznávat, že i moji rodiče jsou obyčejní lidé a mohou se mýlit. Mám je pořád stejně ráda, ale všechny jejich názory si už neberu za své. Začínám se dívat na svět z vlastního úhlu.

Žák 8: Od té doby, co jsem vyrostla z dětských střevíčků, jsem se dost změnila. Naši o mně říkají, že jsem typický puberták. Občas mám hloupé poznámky, směji se a často nevím čemu. Já sama ani nedovedu popsat, co se se mnou děje. Mám ráda veselou partu, i když si občas dovedu pobřečet. Když s odstupem času přemýšlím, nad čím nebo kvůli čemu jsem brečela, mám chuť se sama sobě smát.

Jinou variantu průzkumu sebe sama představují témata, která explicitně nabízejí konfrontaci s druhými. Je možno uplatnit i některé prvky hry, která dává příležitost k různým nápovědím a může nabýt estetické působivosti. Tak například jsem vytyčil téma JÁ a TY, které - ve větší či menší opozici - postulují konfrontaci s jiným člověkem, ale případně i se zvířetem nebo věcí. Dal jsem však žákům pokyn, aby se konfrontovali s někým, koho nebudou přímo jmenovat, aby druhý člověk zůstal při vší konkrétnosti utajen a umožňoval čtenáři či posluchači, aby si ho sám domýšlel a rekonstruoval.

Žák 1: Přestože sedíš nedaleko mne, nepodařilo se mi s tebou dosud navázat kontakt. Jsi pro mě jeden z nejtajemnějších tvorů v naší třídě. Chodím s tebou do školy už skoro rok, ale spousta věcí mi stále zůstává skryta. Vlastně tě vůbec neznám a sám nevím proč. Až se to dozvím, dám ti vědět.

Žák 2: Tenkrát jsem seděla u potoka. Bylo krásné letní odpoledne, pánilo slunce, foukal chladný větřík. Vtom mě někdo postrčil a já jsem sletěla do vody. Ten den jsem se s tebou skamarádila, protože ses mi strašně smála. Na ten den si často vzpomínám. Po krátké rozmluvě s tebou se mi zdálo, že tě znám snad sto let. Zdálo se mi, že mě ovála jakási teplá křídla kolem srdce. Potom kamsi odjelas a já jsem tě už v životě nespátřila. V srdci mi zbylo po tobě horké místo.

Žák 3: Já a ty jsme my a náš je svět. Tys mi to jednou řekl. Tuhle větu nikdy nezapomenu. Ty mi ji připomínáš a také písnička od skupiny Olympic. Je to dávno, a přece chvilka. Já a ty - kamarádi. A kamarádství pro mě i pro tebe znamená hodně.

Žák 4: Já jsem povahy veselé, někdy až ztřeštěné. Ty jsi něco podobného. Dokážu být ale i protivná stejně jako ty. Některé lidi mám ráda a oni mě - a některé přímo nesnáším, stejně jako oni nesnášejí mě. Totéž se dá říct o tobě. Mám ráda, když se v lidech a kamarádkách, popřípadě kamarádech, vyznám, ale ty jsi pro mě přece jen stále záhadou. Říkáš mi jména, o kterých víš, že je nesnáším, a totéž dělám já tobě. Snad kvůli těm podobným povahám si rozumíme.

Žák 5: Sedím na mezi blízko rybníčku, cítím vůni sena, vody, vůni všeho, co je kolem mě. Jakoby zázrakem se zde objevíš a pomalu se blížíš ke mně, sedáš si vedle mě a díváš se na vodu. Ptala jsem se tě tehdy: „Co se vám stalo?“ Odpověděl: „Umřela mi dcera.“ Po této odpovědi nastává chvíle smutného ticha. Začínám chápat, že člověk sedící vedle mě není z těch, které právě baví svět. Začínám vyprávět, co mě právě napadá. Cítím, že mě posloucháš a že se už necítíš tak sám. Dívám se na tebe a ty se usmíváš. Vyprávím dál a ty mě najednou zastavíš a začneš vyprávět. Pozorně naslouchám. Po chvíli se zeptám na čas, který neúprosně utíká. Musím domů. Před odchodem jsi mi řekl: „Podobáš se mé dceři.“ Pak jsem se vrátila domů. Tebe jsem už víckrát neviděla...

Jestliže jsme věnovali hodně pozornosti vlastnímu já, nebylo to proto, abychom studenti orientovali na pitvání soukromí. Formulovali jsme témata tak, aby směřovala k širšímu průzkumu.

Pozice já - jako východisko - je však plodná, neboť vlastní zkušenosti kotví v každém člověku nehlouběji. Na druhé straně jsou přirozeně stejně podstatná témata, která jsou přímo dána společenskými problémy, politickými událostmi, otázkami současného světa. Bylo by škoda přistupovat k nim méně tvůrčím způsobem či snad dokonce jen formálně. Je jistě možno zadat téma o současné mezinárodní situaci jako výklad či jako úvahu. Jako protiváhu tomuto příliš širokému, a proto i náročnému tématu je možno otázku vyhotvit např. do tématu: Pociťuješ možnost atomové války jako něco, co ovlivňuje tvůj život? Studenti tu mohou vycházet z vlastního prožívání světa. Dobrou protiváhou válečným tématům může být rozvíjení projektů, jak by měl být uspořádán život v konkrétní zemi, kterou si zvolíme jako něčím blízkou či přitažlivou. Paralelně

šla u potoka. Bylo krásné letní odpoledne, pářilo slun-
ný větrík. Vtom mě někdo postrčil a já jsem sletěla do
m se s tebou skamarádila, protože ses mi strašně smá-
často vzpomínám. Po krátké rozmluvě s tebou se mi
snad sto let. Zdálo se mi, že mě ovála jakási teplá kříd-
otom kamsi odjelas a já jsem tě už v životě nespátřila.
po tobě horké místo.

náš je svět. Tys mi to jednou řekl. Tuhle větu nikdy
ni ji připomínáš a také písnička od skupiny Olympic.
ce chvílka. Já a ty - kamarádi. A kamarádství pro mě
á hodně.

eselé, někdy až ztřeštěné. Ty jsi něco podobného. Do-
ivná stejně jako ty. Některé lidi mám ráda a oni mě -
snášim, stejně jako oni nesnášejí mě. Totéž se dá říct
když se v lidech a kamarádkách, popřípadě kamará-
ty jsi pro mě přece jen stále záhadou. Říkáš mi jmé-
že je nesnáším, a totéž dělám já tobě. Snad kvůli těm
m si rozumíme.

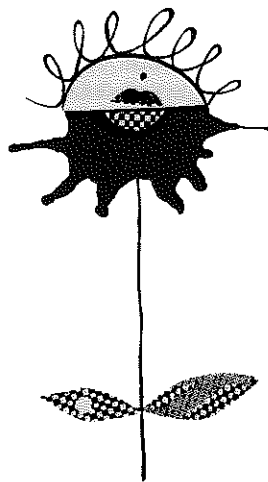
ko rybníčku, cítím vůni sena, vody, vůni všeho, co je
zázrakem se zde objevíš a pomalu se blížíš ke mně,
díváš se na vodu. Ptala jsem se tě tehdy: „Co se vám
: „Umřela mi dcera.“ Po této odpovědi nastává chví-
Začínám chápat, že člověk sedící vedle mě není
paví svět. Začínám vyprávět, co mě právě napadá. Ci-
háš a že se už necítíš tak sám. Dívám se na tebe a ty
ím dál a ty mě najednou zastavíš a začneš vyprávět.
m. Po chvíli se zeptám na čas, který neúprosně utíká.
odchodem jsi mi řekl: „Podobáš se mé dceři.“ Pak
ú. Tebe jsem už víckrát neviděla...

pozornosti vlastnímu já, nebylo to proto, abychom stu-
oukromí. Formulovali jsme témata tak, aby směřovala

e však plodná, neboť vlastní zkušenosti kotví v každém
straně jsou přirozeně stejně podstatná témata, která jsou
oblémy, politickými událostmi, otázkami současného
vat k nim méně tvůrčím způsobem či snad dokonce jen
téma o současné mezinárodní situaci jako výklad či ja-
to příliš širokému, a proto i náročnému tématu je mož-
matu: Pociťuješ možnost atomové války jako něco, co
u mohou vycházet z vlastního prožívání světa. Dobrou
může být rozvíjení projektů, jak by měl být uspořádán
si zvolíme jako něčím blízkou či přitažlivou. Paralelně

s obecněji pojatými úvahami je možno tvořit dílčí práce, kde se soustředíme na záběr
užšího rozsahu skutečnosti nebo jen na detailní záběr jednoho jevu. Plodné je také za-
členit do podobných prací dialogický úhel, konfrontaci pohledu dvou lidí, příslušníků
dvou generací či dvou národů apod. Rozmanitost témat je neoddelitelná od způsobů je-
jich zpracování.

Problematika tematického vymezení textu mohla být jen naznačena. Typy témat i je-
jich případné modifikace by sice bylo možné v základě postihnout, ale podle mého ná-
zoru nelze sestavit nějaký přenosný soupis témat s optimální inspirační silou. Cesty za
inspirujícími tématy nejsou jednou provždy dány. Svoje téma - zvolené či zadané -
propracovává vědec, publicista či umělec vždy vlastním směrem podle své orientace,
podle doby, v níž tvoří, podle cíle své práce. Ani téma školní úlohy by nemělo být
v podstatě chápáno jinak. Dobrá inspirující témata by se měla rodit vždycky znovu,
vždy s novými akcenty, vždy v souznění s novými stimuly, které přináší vývoj. Slovn-
ní formulace tématu je konec konců vždy pracovní, má uvolňovat „slohovornou ener-
gii“ mladých lidí, má jim ukázat svět a život jako nevyčerpatelné zdroje, které je tře-
ba vždy nanovo postihnout a vyjádřit.

3. Modelace průběhu textu

Učitel
Topic v dialogu
(oproti se z ležky k rodnému městu)

Ve škole se modelace textu zatím děje převážně na bázi jednotlivých slohových útvarů. Tak např. obdobné téma modeluje jinak princip výkladový než princip úvahový a jinou formu vyžaduje glosa a jinou fejeton. Je však možno působit na generování textu ještě celou řadou dalších impulsů, které jsou jako repertoár v podstatě dány samotnou stavbou různých typů textových struktur. Je například možné modelovat kompozici textu přesně stanovenými determinanty. Lze určit charakter začátku textu či charakter textové koncovky. Je možné stanovit, aby se určitý prvek objevil v textu víckrát, a to s touž či naopak rozdílnou funkcí apod. Vypočítávat tyto možné determinace není dost dobře proveditelné, protože tu jde o velké množství determinujících strukturálních prvků i jejich kombinací. Přírozně ve škole by nebylo účelné slohotvorný proces v tomto směru přetížít, ale na druhé straně se tu nabízí neobyčejně plodné pole pro textovou determinaci. Lze opět velmi efektivně použít principu hry, takže pisatel textu není ve většině počínů omezen, ale naopak se mu dostává příležitosti k volným kombinacím, k vlastním zásahům, k tvůrčí aplikaci daných instrukcí. Omezím se tu na dva typy této textové determinace.

První typ je dán postulátem určitého formálního prvku. Tak jsem například uložil práci, ve které má žák krátce oslovit svou rodnou obec tím způsobem, že v textu použije apostrofy, přímého oslovení své obce.

Žák 1: Mé rodné město, žiji v tobě patnáct let, ale vlastně jsem si moc neuvědomovala, jak bych si tě měla vážit. Nechtěla bych se z tebe odstěhovat, protože jsi celé ohraničeno lesy a vysoko nad tebou je překrásný zámek. Mé milé město, nevyměnila bych tě ani za sto Bratislav, ani za tisíc Prah, protože jsi mi vzácné, moc vzácné.

Žák 2: Má Kutná Hora, jsi jednou z pokladnic českého národa, máš starobylá díla šikovných stavitelů, máš chrámy, máš Vlašský dvůr, máš park, který počátkem léta rozkvétá růžemi. Mé město! Z tvých uliček, dlážděných kočičími hlavami a lemovaných starobylými domy s domovními znameními, s ozdobnými mřížemi na oknech a se zdobenými štíty, dýchá ještě dnes tajemnost dávného středověku.

Žák 3: Zbyšove, žiji v tobě už od svého narození, už 15 let. Za tu dobu jsem poznala tvé koutky a všechno, co v tobě žije. Chci žít stále v tobě. Ach, Zbyšove, tvé lesy mě vábí krásou.

Žák 4: Moje milá vesničko, ani nevíš, jak tě mám ráda a jak se za tebe stavím.

Modelace průběhu textu

2. typ k rodině m. s. h.

děje převážně na bázi jednotlivých slohových útva-
je jinak princip výkladový než princip úvahový a ji-
fejeton. Je však možno působit na generování textu
které jsou jako repertoár v podstatě dány samotnou
strukturou. Je například možné modelovat kompozici
antami. Lze určit charakter začátku textu či charak-
anovit, aby se určitý prvek objevil v textu víckrát,
nkcí apod. Vypočítávat tyto možné determinace ne-
e tu jde o velké množství determinujících struktur-
opozně ve škole by nebylo účelné slohotvorný proces
ě straně se tu nabízí neobyčejně plodné pole pro tex-
efektivně použít principu hry, takže pisatel textu ne-
opak se mu dostává příležitost k volným kombina-
aplikaci daných instrukcí. Omezím se tu na dva ty-

o formálního prvku. Tak jsem například uložil prá-
vno rodnou obec tím způsobem, že v textu použije
ce.

obě patnáct let, ale vlastně jsem si moc neuvě-
měla vážit. Nechtěla bych se z tebe odstěhovat,
no lesy a vysoko nad tebou je překrásný zánek.
ila bych tě ani za sto Bratislav, ani za tisíc Prah,
oc vzácné.

ou z pokladnic českého národa, máš starobylá
máš chrámy, máš Vlašský dvůr, máš park, kte-
i růžemi. Mé město! Z tvých uliček, dlážděných
vaných starobylými domy s domovními zname-
mi na oknech a se zdobenými štíty, dýchá ještě
středověku.

d svého narození, už 15 let. Za tu dobu jsem po-
no, co v tobě žije. Chci žít stále v tobě. Ach,
oi krásou.
nevíš, jak tě mám ráda a jak se za tebe stavím.

Kdekdo ti může závidět pěkný nový kulturní dům, na který se nezmůže ani Náměšť. Škoda, že jsi teď tak rozvrtaná, ale to je kvůli nové silnici a vodovodu. Však to nějak přežiješ. Kolik známých osobností tě už navštívilo a všem jsi se líbila, vesničko na dlani.

Žák 5: Ach Kratochvilko, Kratochvilko,
jsi obec prastará,
dvakrát jsi mi lásku dala,
dvakrát jsi mě zklamala.
Osud si s každým pohrává,
uplyne všechno jako chvilka,
ať svůdně voní Pálava,
mým domovem je Kratochvilka.

L. by
Druhý typ textové determinace, kterého si chceme povšimnout, je dán stanovením ně-
kolika motivů či slov, které se musí v tvořeném textu objevit. V praxi se osvědčuje de-
terminace třemi prvky. Tyto triády lze vymýšlet neomezeně, ale také lze naprogramo-
vat alespoň přibližně očekávaný efekt. Tak například triáda HAVRAN, HVIZD VLA-
KU, VÁNICE nabízí nejen jasné denotace, ale motiv havrana poskytuje také řadu
aspektů konotačních (pohádkových, baladických, básnických aj.). Z triády TRAK-
TOR, EVA, ADAM se snadno generují texty vesnické povídky s milostným námětem,
ale také se mohou uplatnit prvky konotační ve stylu Čapkových apokryfů apod. Triá-
da ROZHLEDNA, KRÍDLA, SNĚŽNÍ přímo naléhavě sugeruje využití motivu křídel
metaforicky.

Pro ilustraci plodnosti tohoto typu generování uvedu alespoň tři ukázky z práce, kde
byla zadána slova: ŠEŘÍKY, PES, ŠTYKSE. *(s příměsí)*

Šeříky apod. záměrně

Žák 1: Utrhla se právě skupina závodníků, je v ní i Anton Novosad. Štykse ale
nikde nevidím. Celá skupinka má náskok asi 1 minutu a 20 sekund. Pro-
jíždíme rovinatou krajinou. Teď vjíždíme do malé vesničky. Jarní atmo-
sféru vytvářejí poněkud orvané keře šeříků. Který vandal je otrhal, a di-
váci je otrhali a mávají závodníkům. Ale co to - do dráhy vtrhl neukáz-
něný divák, co divák, to je pes! Nebezpečná situace! Aj aj aj - pes se
zapletl mezi čelní skupinu a následoval ošklivý pád Novosada.

Žák 2: Po dlažebních kostkách pražských ulic klouže svit jarního sluníčka.
V zahrádkách voní šeříky, kvetou tulipány a zlaté kamzičnický. Z průjez-
du jednoho domu vyběhl malý Pavlík s koloběžkou a hned za ním jeho
psík Voříšek. Pavlík se odráží ze všech sil a koloběžka jen sviští po ko-
čičích hlavách. Dole na hřišti se ozývá dětský smích a štěbetání. Kama-
rádi už na Pavlíka čekají. Budou pořádat koloběžkové závody. Chlapci
si už rozdávají startovní čísla a jména slavných cyklistů. Pavlík se na
chvilku promění v Ludka Štykse. Před startem už se tlačí mnoho závod-

niků. Pozor, připravit ke startu, teď! Celý koloběžkový peloton vyráží. A hned v první zatáčce někdo upadl. Martínek z vedlejšího domu. Dá se do pláče, ale už k němu běží jeho sestřička a utěšuje ho. To bude v pořádku. A do cíle se už blíží první závodníci. Kdo vyhrál? Přece Luděk Štyks!

Žák 3: Za pár minut již bude vidět první závodníky v cílové rovině. Štyks je druhý. Saša vypíná televizi a jde ven. U boudy už netrpělivě čeká pes Ajax. Vrtí ocasem, ví, že jako každý den v tuto dobu půjdou po cestě osázené šeršky. Ajax se rozběhne k rybníku a upřeně se dívá na list lopuchu, kde sedí žába. Ajax se rozběhne, ale žába skočí do rybníka, na jehož hladině se odráží paprsky jasného slunce.

Všecky okruhy inspirujících determinací mají navozovat takové situace, které jsou vlastní genezi jakýchkoliv jazykových projevů ve společenské a kulturní praxi. Jestliže konfrontujeme žáky přímo s realitou a vyjádření dáváme jakoby nezprostředkovaně do jejich služeb, pak je právě tato situace příznačná pro vědecké zkoumání, pro bezprostřední jazykovou reakci, pro publicistiku a namnoze i pro tvorbu uměleckých děl. Jestliže v oblasti tématu hledáme stále nové úhly pohledu, jestliže ozvláštňujeme tradiční přístupy, pak se pohybujeme v paralelní dráze s životní praxí, která klade staré otázky vždy poněkud jinak, která stále modifikuje to už známé, aby se objevil záblesk nového poznání. A vytyčujeme-li požadavek vnitřní determinace textem samotným, jeho bohatou strukturací, pak se opět pohybujeme ve velice podstatných souvislostech s modelováním současného světa v mnoha moderních vědních disciplínách i v moderním umění v širokém slova smyslu. Všecky typy determinací slohových projevů žáků - jak ty, o nichž jsme namluvili, tak ty, které zůstaly v pozadí našich úvah, nemohou být umělou líhni kuriozit. Naději na skutečnou inspiraci mají jen takové typy modelování textu, které směřují k odkrytí něčeho životného, podstatného, reálného. Někdy se i může stát, že vymyslíte jakoby zcela originální téma, originální hru s jazykem či skutečností, ale vlastní slohová praxe rychle odhalí její umělost a daný experiment se ukáže jako příliš úzký. A jestliže jsme kladli velký důraz na hru, neznámá to, že by se sloh měl změnit v samoučelné slovíčkaření. Hra má naopak mobilizovat aktivitu žáků tak, aby je každý jejich text posunul o kousek dál nejen v jejich slohových dovednostech, ale také v pronikání do lidských vztahů, do reálné magie jazyka, do odkrývání vazeb skutečností.

Inspirace je jakýsi nepřetržitý koloběh shledávání kouzla života a světa. Učitel, má-li inspirovat, musí být také sám okouzlen a nadšen, aby mohl motivovat dobrý slohový projev. Všecky determinace jsou toliko nástrojem, který ožívá teprve lidským a společenským obsahem.

závěrem

Bývalí studenti Gymnázia v Zastávce u Brna vždycky své texty do školních novin popisovali. Nebyli anonymní, měli svou výraznou tvář, stáli za svými pravdami - malými i velkými. Těch jmen by však muselo být uvedeno daleko víc - otištěné texty i otištěná jména jsou jen malým zlomečkem obsáhlejšího kontextu. Byli to nejen oni a ony ŽŽŽŽŽ..., ale vždycky to byl také zcela reálný Jaromír Blažejovský, Vojtěch Fatka, Jan Ondroušek, bratři Machové, Oldřich Ludva, Nada Císařová, Yveta Foralová ..., abych uvedl docela namátkou. Jsou už chirurgy, porodníky, redaktory, učiteli, televizními moderátory, architektky, soudci, režiséry, vědci... Když byli „malí“, často se mě na gymnazijních chodbách nedočkavě ptali, jaká povídková témata se budou ve slohu psát, o čem budou úvahy, jaké se chystají ankety... Vytvářeli nejen atmosféru důvěry, bez níž asi nemůže vzniknout to správné propojení mezi U a Ž, ale měli také co říci. Nechtěli se jen blýsknout, ale potřebovali být také slyšeni. To byl ten hlavní zisk ze všech nesčíslných hodin slohu, co jich za těch patnáct let mého gymnazijního „vyhnanství“ bylo: radost žít tvořivě, doopravdy.

Teď už všichni dobře víme, moji studenti i já, že nešlo jen o to bystré psaní a báječnou pohodu z něho. Velice přesně jsme pochopili, že celý náš život je vlastně svým způsobem stále nový a těžký text, který se musíme učit „psát“. Vůbec úcta k textu v tom úzkém i v tom nejširším smyslu je dobré východisko pro naše naplňování času. Nemůže nám být lhostejné, co si svým životem vlastně „píšeme“. To stále připomínané „píšte pravdu“ mělo zajisté své „hlubší“ pozadí.

(1995)